DOI: 10.32844/2222-5374-2020-104-2.56

УДК: 341.7

Телешецький О. І.,*здобувач Інституту законодавства Верховної Ради України*

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ТЕОРІЇ НЕЙТРАЛІТЕТУ

Актуальність статті полягає в тому, що нові види конфліктів в різних регіонах світу жодна країна не може повністю говорити про свою абсолютну безпеку, при цьому виникають нові виклики, які не можуть бути вирішені країнами самостійно, а вимагають їх спільної взаємодії з державами свого регіону. Колективна робота над зовнішніми загрозами довела свою ефективність, створення Ліги Націй, а потім і Організації Об'єднаних Націй в чому знизило і навіть запобігло рівень загроз, як і поява нових воєнницької військової активності, але і ці організації не можуть повністю забезпечити державам безпеку і мир. Формою підтримки світової безпеки у світі залишається політика нейтралітету. Нейтралітет є міжнародно-правовим інститутом, комплексом заходів щодо захисту держави від економічних, географічних і політичних наслідків воєн, а також від агресії експансіоністської налаштованих держав. За першим поняттям, «нейтралітет», непричетність до боротьби за життя і домінування, був тимчасовим політичним фактором, був неможливим як правовий статус. Держава не могла відмовитись від боротьби за виживання так само, як і людина. Проте, з плином часу після світових воєн, великої кількості жертв та низки економічних наслідків воєн інститут нейтралітету набував все більшої ваги. Стаття розкриває основні етапи становлення та розвитку політики нейтралітету в європейському регіоні. Автор досліджує головні історичні передумови, які зумовлюють становлення нейтралітету з бажаного зовнішньополітичного курсу в закріпленій міжнародними нормами і договорами статус. Стаття висвітлює основні види нейтралітету в Європі, а саме озброєний нейтралітет, або нейтралітет під час війни, і постійний нейтралітет. Автор аналізує основні сучасні тенденції розвитку нейтралітету на прикладі Швейцарії. Період позитивізму характеризувався зменшенням авторитету церкви. Саме в цей період у рамках галузі морського права виникли технічні правила нейтралітету, які знайшли своє найбільше розроблення. У перші дні фіксованої європейської цивілізації на північ від Альп приватні репресії були нормальним способом вирішення суперечливих тверджень про право. Теорія «справедливої війни» за феодалної політичної організації створила природний закон репресій, забравши назад те, що було несправедливо відібрано іншим, доступним для рівних у феодалному масштабі майже на всіх рівнях.

Ключові слова: нейтралітет, Швейцарія, озброєний нейтралітет, постійний нейтралітет, зовнішньополітичний курс, неучасть у військових діях, міжнародна безпека, нейтральна держава.

Актуальність теми. Нові види конфліктів в різних регіонах світу жодна країна не може повністю говорити про свою абсолютну безпеку, при цьому виникають нові виклики, які не можуть бути вирішені країнами самостійно, а вимагають їх спільної взаємодії з державами свого регіону. Колективна робота над зовнішніми загрозами довела свою ефективність, створення Ліги Націй, а потім і Організації Об'єднаних Націй в чому знизило і навіть запобігло рівень загроз, як і поява нових вогнищ військової активності, але і ці організації не можуть повністю забезпечити державам безпеку і мир [1].

Формою підтримки світової безпеки у світі залишається політика нейтралітету. Нейтралітет є міжнародно-правовим інститутом, комплексом заходів щодо захисту держави від економічних, географічних і політичних наслідків воєн, а також від агресії експансіоністської налаштованих держав [2]. За першим поняттям, «нейтралітет», непричетність до боротьби за життя і домінування, був тимчасовим політичним фактором, був неможливим як правовий статус. Держава не могла відмовитись від боротьби за виживання так само, як і людина. Проте, з плином часу після світових воєн, великої кількості жертв та низки економічних наслідків воєн інститут нейтралітету набував все більшої ваги.

Відтак, метою статті є дослідження в ретроспективі створення та розвитку інституту нейтралітету в міжнародному праві.

Виклад основного матеріалу. Світоглядна морально-природнича теорія права через розвиток та все більше поширення впливу релігії була посилена і стала більш абстрактною. Думка про те, що Бог здійснює «справедливість», була занадто спрощеною, щоб вижити у світі, який керувався Біблією, а релігійне поняття «справедлива війна» стало частиною як правової, так і моральної думки. Щоб усунути певну плутанину у сучасній літературі слід зазначити, що поняття «справедлива війна» не є правильним перекладом доренесансної латини «bellum justum». Термін «Us» на латині за часів Цицерона був пов'язаний з «правом», а не «справедливістю». Натомість термін «lex», як у «vera lex», визначав загальноєвропейські універсальні правила, що перевершують позитивне право, майже наближають цей термін до сучасного поняття «справедливості». Але прийняття англійською мовою, через канцеляристів, латинського родового слова «legis» як корінь сучасного терміну «законодавство».

Ідея дослідників природного права про те, що їх концепції «справедливості» були загальнообов'язковими як «закон», і присвоєння їм слова «jus», щоб підкреслити юридично обов'язковий ефект «lex», призвело до зворотних значень у англійському праві.

Перше вживання терміну «справедлива війна» можна віднайти у текстах св. Августина, який припустив близько 420 р. н.е., що «...несправедливість протиборчої сторони може вимагати від мудрої людини ведення війни, і що жодна інша війна, крім такої, не підлягає моральній обороні. Але якщо моральний закон зобов'язує не тільки совість, але і діє, а несправедливість може морально вимагати військової реакції, то, безумовно, «нейтралітет» в деяких випадках є не лише морально осудливим, але й незаконним».

Ці аспекти визначення «справедливої війни», які стосуються юридичних повноважень сторін брати участь у поєдинках або війнах, не стосуються поняття сучасного поняття «нейтралітет». Проте питання особистої спроможності носити зброю у феодальній теорії права мало коріння саме з вище аналізованого поняття. Думка про те, що для звернення до зброї має бути «справедлива причина» (наприклад, попередня травма) і «справедливий предмет» (тобто, не кращий спосіб вирішити суперечку), і що має бути «справедливий намір» (тобто особиста прихильність виправленню аморальної кривди як домінуючої мотивації війни), поняття, що говорять воюючим сторонам і передбачають певну потребу в *jus standi*, якийсь правовий інтерес у боротьбі, передбачають основну концепцію нейтралітету.

Нейтралітет для того часу не був правом, а скоріше зобов'язанням. Цікаво, що ісламська правова теорія є паралельною християнському мисленню в цьому відношенні, оскільки Ібн Халдун, пишучи близько 1377 р. н.е., також ділить війни на категорії «справедливих» і «несправедливих». Він «зарезервував» для категорії «справедлива війна» лише війни, які вимагаються релігійним законом (які включали правила нормальної поведінки, оскільки Коран для мусульман є основним джерелом правових норм, а також релігійним твором у світському західному сенсі). Натомість, «династична війна», на думку Халдуна, це імовірно, війна, заснована на відстоюванні права успадкувати владу, яка також має відтінки «релігійного права».

У західній правовій теорії хрестові походи, релігійні війни були моральним обов'язком, і встановлення законного права утримуватися від такої війни, включало напруження і, зрештою, відмову від обов'язковості самого порядку. Незважаючи на боротьбу в Європі між церковними та державними органами влади за остаточну владу щодо прийняття законів, не випадково, що розкол між Східною Церквою та Римом відбувся офіційно в 1054 р. н.е. а відносини між візантійськими правителями та «франками» встановлювались строго по світській лінії. Імперія взагалі не відчувала зобов'язання допомагати у цій боротьбі та Візантія залишалася повністю нейтральною, що сприяло її політичній стабільності.

В ісламській теорії такий «нейтралітет» було б важко виправдати [3]. З іншого боку, є приклад доказів того, що на практиці ісламські правителі фактично уклали армійські угоди та договори з неісламською владою, і «нейтралітет» практикувався незалежно від теорій «природного» або «божественного закону».

Християнська ж теорія була модифікована, оскільки баланс впливу в повсякденних справах змінювався між світським правопорядком з одного боку та релігійним правовим порядком, що тлумачився папством на інших. Моральна вимога хрестового походу з часом втратила свою переконливість, і боротьба тимчасових правителів за імперію набула більшого значення з точки зору державного управління. Хоча до 16 ст. в Європі основними раціоналізаторами політики залишалися священнослужителі. Навіть у країнах, вірних католицьким установам, як Іспанія, на початку 1500-х рр. впливові державні радники заперечували різницю в релігіях як причину «справедливої війни» [3].

В період Новітнього часу найбільш значущою основою для участі у «справедливій війні» була допомога «союзникам і друзям». Підтримку було знайдено в римській практиці де розширення теорії «справедливої війни».

Період позитивізму характеризувався зменшенням авторитету церкви. Саме в цей період у рамках галузі морського права виникли технічні правила нейтралітету, які знайшли своє найбільше розроблення. У перші дні фіксованої європейської цивілізації на північ від Альп приватні репресії були нормальним способом вирішення суперечливих тверджень про право. Теорія «справедливої війни» за феодалної політичної організації створила природний закон репресій, забравши назад те, що було несправедливо відібрано іншим, доступним для рівних у феодалному масштабі майже на всіх рівнях.

Навіть на цьому етапі розвитку нейтралітету можна вже сформулювати його основні положення, а саме: неучасть у військових блоках і альянсах, відмова від надання своєї території воюючим державам.

В епоху капіталізму нейтралітет отримує нові форми розвитку. З'являється поняття «збройний нейтралітет» [4]. Вперше він був оголошений в 1780 р з ініціативи Росії в період англо-саксонської війни. Мета його полягала в тому, щоб силою зброї захищати торговий флот від нападу англійських військових кораблів [4]. Проголошення Декларації про збройний нейтралітет і освіту Ліги нейтральних держав зіграли важливу роль в міжнародних відносинах того часу. Хоча декларація формально була однаково звернена до обох воюючих сторін, за своєю суттю вона виявилася спрямованою проти деспотизму. Недарма протягом десятиліть британський уряд відмовлялося визнавати правило «вільні кораблі - вільні товари», або «нейтральний прапор покриває товар».

Даний етап становлення нейтралітету, точніше його різновидів, дав стимул до розвитку саме військового нейтралітету, або нейтралітету під час війни. При цьому нейтральна держава володіє таким міжнародно-правовим статусом, відповідно до якого вона зобов'язана не брати участь у збройних конфліктах і залишатися неупередженим до всіх учасників збройного конфлікту. Основною ж відмінністю нейтралітету під час війни став перегляд концепції нейтралітету в сторону повної неучасті у військових діях, закріпилося положення про повну відмову в наданні допомоги або надання послуг воюючим сторонам [5].

Основні положення нейтралітету залишаються незмінними, але розширення визначення нейтралітету як зовнішньополітичного курсу і його застосування у воєнний час дає суттєвий стимул до розвитку нейтралітету і закріпленню його як в області міжнародного права, так і в політичній сфері.

В Гаазька конвенція про нейтралітет в сухопутній війні 1907 р. закріпила наступні положення нейтралітету також і в морській війні, а саме: скасування каперства, що сприяло розвитку нейтральної морської торгівлі, свобода нейтрального прапора, встановлення дійсної блокади і т.д. Після прийняття Гаазьких конвенцій про нейтралітет ряд європейських країн все більше почав звертатися саме до цієї концепції ведення своєї зовнішньої політики, розширюючи і додаючи його основні положення.

Нейтралітет в своєму традиційному розумінні діє тільки під час конкретної війни, при дотриманні всіх правил Гаазької конвенції, в той час як поняття постійного нейтралітету, який почав розвиватися в XIX столітті, передбачає відмову держави від використання військової сили як інструменту придушення міжнародних суперечок як у воєнний, так і в мирний час.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що постійний нейтралітет є формою розвитку нейтралітету, так як не має зв'язку з війною, а також є більш повноцінним і великим курсом ведення зовнішньої політики як у воєнний, так і в мирний час [5].

У XIX столітті багато європейських країн прагнули саме до політики постійного нейтралітету. Швейцарія, Бельгія та Люксембург закріпили за собою статус постійно нейтральних держав, проте саме Швейцарія стала першою державою, яка закріпила за собою статус постійного нейтралітету. Швейцарія накладала на себе зобов'язання бути повністю нейтральною, не брати участь у війнах між іншими державами. Для самої держави це означає збереження до себе довіри за будь-яку ціну і визначення нового курсу зовнішньої політики, що виключає будь-які сумніви причетності Швейцарської конфедерації до військових дій. З огляду на обраний напрямок ведення зовнішньої політики уряд Швейцарії почав впроваджувати ряд добровільних обмежувальних заходів по підтримці політики нейтралітету в країні. Одні були військовими, інші - економічними. Швейцарія відмовилася укласти будь-які військові угоди і приєднуватися до економічних санкцій, які мали на увазі членство в альянсах чи різного роду об'єднаннях. Як кажуть самі швейцарці, «функція політики нейтралітету - це збереження довіри до закону про нейтралітет» [6].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Фокина С.В. Основные этапы становления и развития нейтралитета в европейском пространстве (на примере Швейцарии и Австрии). Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. Тамбов: Грамота, 2016. № 3(65): в 2-х ч. № 3(65). 2016 г. Ч. 1. С. 183.

2. Умеренко Ю.А. Международно-правовой статус нейтралитета и внутригосударственное право. ЕврАзЮж. 2011. № 10(41). URL: http://www.eurasialaw.ru/index.php?option=com_jcontentplus&view=article&id=2543:2011-12-02-04-33-59&catid=109:2010-06-17-09-48-32&Itemid=196

3 Thucydides, i the peloponnesian war 24, 33, 40, in 1 THE GREEK HISTORIANS 565 (F.R.B. Godolphin, ed., 1942).

4. Bruner E. The Swiss Approach. Between the Blocks: Problems and Prospects for Europe's Neutral and Nonaligned States / ed. by J. Kruzel, M. H. Haltzel. Cambridge: Cambridge University Press, 1989. 15 p,

5. Тиунов О. И. Нейтралитет в международном праве. Пермь, 1968. 158 с.

6. Gabriel J. M., Fischer T. Swiss Foreign Policy 1945-2002. N. Y.: Palgrave Macmillan, 2003. 24 p.

O. Teleshetskyi

HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE THEORY OF NEUTRALITY

The relevance of the article is that new types of conflicts in different regions of the world no country can fully speak about its absolute security, and there are new challenges that can not be resolved by countries alone, but require their joint cooperation with countries in their region. Collective work on external threats has proved its effectiveness, the creation of the League of Nations and then the United Nations has greatly reduced and even prevented the level of threats, as well as the emergence of new hotbeds of military activity, but these organizations can not fully ensure security and peace. The policy of neutrality remains a form of support for world security in the world. Neutrality is an international legal institution, a set of measures to protect the state from the economic, geographical and political consequences of wars, as well as from the aggression of expansionist states. According to the first concept, «neutrality», non-involvement in the struggle for life and domination, was a temporary political factor, it was impossible as a legal status. The state could not give up the struggle for survival in the same way as man. However, over time after the world wars, the large number of casualties and a number of economic consequences of the wars, the institution of neutrality became increasingly important. The article discovers the basic stages of forming and developing neutrality policy in the European region. The author examines the key historical backgrounds conditioning neutrality arrangement from desirable foreign-policy course into a status fixed by international norms and agreements. The paper covers the basic types of neutrality in Europe, in particular armed neutrality, or neutrality in the war period, and permanent neutrality. The researcher analyzes the basic tendencies for neutrality development by the example of Switzerland. The period of positivism was characterized by a decrease in the authority of the church. It was during this period that the technical rules of neutrality emerged within the field of maritime law, which found their greatest development. In the early days of fixed European civilization north of the Alps, private repression was the normal way to resolve conflicting allegations of law. The theory of «just war» under a feudal political organization created a natural law of repression, taking back what was unfairly taken away from others, available to equals on a feudal scale at almost all levels.

Keywords: *neutrality, Switzerland, armed neutrality, permanent neutrality, foreign-policy course, nonparticipation in military actions, international security, neutral state.*